

KNJIŽNI ZAPISKI IN OCENE Janko Kos
MARKSIZEM IN PROBLEMI LITERARNEGA VREDNOTENJA

Mladinska knjiga, Ljubljana 1983

Kosovo knjigo *Marksizem in problemi literarnega vrednotenja* – besedilo je kot predavanje nastalo osem let pred tem natisom, objavljeno pa je bilo že v Sodobnosti 1978–79 in v beograjski reviji Književnost 1979–80 – je mogoče označiti za prvi resen primer sistematične, znanstveno filozofske refleksije literarnoaksioloških vprašanj na Slovenskem. Vrednotenje literarnih pojavov je resda obstajalo v naši esejistiki in publicistiki že ves čas, vendar je bilo to na raven sprotne kritike zamejeno presojanje vrednosti, saj je imelo zgolj funkcijo aktualnih literarnoideoloških opredeljevanj ter individualnih vrednotenskih stališč, povsem pa se je izogibalo temeljitemu pretresu osnovnih vrednostnih pojmov in premisleku o samem pojavu vrednostnega mišljenja. Vrednostne sodbe o literaturi se v kritiki pojavljajo kot nekaj samoumevnega, brez razpravljanja o njihovi utemeljenosti in še manj o upravičenosti vrednostnega mišljenja kot specifične človekove potrebe. Takšne nereflektirane vrednostne sodbe še ne pomenijo možnosti za teoretsko razpravljanje o aksiologiji v literarni vedi.

Vendar je treba takoj pripomniti, da je bila problematika vrednotenja literature povsem legitimno potisnjena na raven kritike, saj je v fazi, ko se je v slovenski literarni vedi šele začela koncipirati tudi literarna teorija, veljalo stališče, da vprašanja vrednosti ni mogoče zastaviti znanstveno objektivno. Takšno razmerje je seveda še sledilo pozitivizmu in znanim stališčem Maxa Webra o znanosti, ki da le spoznava, ter da znanstveno relevantna spoznanja ostajajo vrednostno nevtralna. Tradicija naše primerjalne vede sicer ni eksplicitno zavzela takšne pozicije. Ocvirk problematike literarnih vrednot ni povsem obšel, vendar je pojem

vrednosti literature povezoval predvsem z estetskim, za to pa sodil, da je stvar »ocenjevalčeve osebnosti, okusa in časa« (prim. Anton Ocvirk, *Literarna teorija*, 1978, Literarni leksikon I, str. 77), potemtakem nekaj relativnega. Vprašanja vrednotenja literature ni razčlenjeval posebej. Enako bi mogli ugotoviti tudi za Pirjevčeve prispevke k tej problematiki. Tudi tu je pojem vrednosti literature največkrat povezan s pojmom estetskega, ta pa razumljen v perspektivi filozofske tradicije, preinterpretirane v smislu fenomenologije in eksistencializma. Estetsko in umetniško sta v zvezi z vprašanjem vrednosti do neke mere ekvivalentna pojma, čeprav, kot je znano, Pirjevčeva raba sledi Ingardnovi pojmovni distinkciji, da umetniškost pripada delu, estetsko pa doživljaju. Problem vrednosti literature oziroma vse umetnosti je za Pirjevca zvezan z ontološko in eksistencialno problematiko literature. Vendar vprašanja vrednotenja v smislu literarne aksiologije ni posebej zastavil in zdi se, da zato, ker ga ni imel za legitimno območje znanosti; sodil je, da je vrednost literature dostopna doživljaju, individualnemu stiku z umetniškim delom, in je kvečjemu predmet literarne hermenevtike. Brez podrobnejše analize ni mogoče trditi, ali je v tej zvezi Pirjevec še zagovarjal nevtralizem scientističnega mišljenja, vendar bi bila takšna pozicija docela sprejemljiva, saj mu je šlo za to, da bi veda o literaturi šele postala znanost. Da literarna veda ne vrednoti, kolikor je znanost ali čista filozofska vednost, sodi tudi Kos, vendar je prepričan, da je sistematizacija problemov literarne vrednosti kot teoretska, empirično abstraktna in filozofska obravnava nujno del literarne vede. Po njegovem gre literarni vedi, ko se spoprijema z vprašanjem vrednosti, za historično in teoretično raziskavo literarno aksioloških problemov, s čimer ima v mislih pregled historično različnih pojmovanj literarne vrednosti ter teoretsko opredelitev samega pojma vrednosti v

zvezi z literaturo. Spoznati, zakaj je literatura vrednota in kaj je literarna vrednost, je vsekakor domena literarne znanosti.

S Kosovo knjigo stopa v slovensko literarno vedo nov odnos do literarno aksioloških vprašanj in to je toliko bolj pomembno, ker se njegova historično teoretska obravnava vrednotenja literature javlja istočasno, ko se tudi drugje po svetu ta problematika šele utrjuje in formira v znanstveno disciplino. Kos se zaveda tako zastavljene vrednostne problematike v slovenski literarni vedi že od Kelemine naprej kot tudi maloštevilnosti relevantnih znanstvenofilozofskih razprav o vrednotenju literature v svetu sploh. O vprašanju vrednosti se je še največ razpravljalo v estetikah (o vrednostnih čustvih, vrednostnih objektih in pod.), vendar takšna motrenja vrednosti ostajajo na splošni, abstraktni ravni in so zato po avtorjevem prepričanju za literarno vedo neustrezna.

Kosov pogled na literarno aksiologijo ima dve izhodiščni predpostavki. Prvič, da je vprašanje o vrednosti literature treba zastaviti na znanstveno filozofski ravni, torej ne le abstraktno kot v estetikah, ampak tudi empirično, in drugič, da je pojem vrednosti potrebno razjasniti z marksističnega gledišča. Že v uvodu mora Kos ugotoviti (in v nadaljevanju knjige se ta sodba tudi potrjuje), da je v redkih obravnavah literarnega vrednotenja, ki bi jih lahko imeli za marksistične, to vprašanje nezadostno zastavljeno, pri čemer se ponuja sklep, da je temu tako, ker v marksistični literarni teoriji ni zaslediti pravega premisleka, kaj je smisel obstoja literature, s tem pa posredno opredelitve smisla in cilja literarnega vrednotenja. Šele v perspektivi teh razjasnitev se je mogoče lotiti teoretske analize pojma literarna vrednost.

Namen Kosove knjige je razviti problem vrednotenja kot literarnoteoretsko disciplino. Od tod sledi, da mora biti vprašanje o vrednosti literature zastavljeno ustrezno sodobnemu razumevanju stro-

ke, ki svojih osrednjih problemov ne obravnava le načelno, ampak razume splošnosti v luči historične konkretnosti, kar pomeni, da gre teoretski obravnavi za takšno ugotavljanje splošnosti oziroma sistemskosti problemov, ki se zaveda zgodovinske dejanskosti literature in njene vsakokratne historične spremenljivosti. Literarna teorija predpostavlja vsakokratno historično specifičnost sistemskosti in ta vidik mora veljati tudi za problematiko literarne vrednosti. Potemtakem literarnoteoretskemu pogledu na vrednost ne ustreza niti pot abstraktnega razpravljanja o umetniških vrednostih, kot jo je poznala estetika, niti praktično vrednotenje kritike. Aksiologija kot literarnoteoretska disciplina sicer nujno upošteva konkretno literaturo (kakor kritika), vendar njeno vrednost nujno abstrahira, strne v sistem, ki je – za razliko od obravnave vrednosti literature v estetikah – razumljen historično, kot spremenljivost konstant literarne vrednosti.

Ko Kos zavrača vrednotenjske koncepcije estetike in kritike, pa seveda ne zanika hkrati njune vloge pri konstituiranju izhodišč za aksiologijo v območju literarne vede. Vendar morajo znotraj teoretskega pogleda vrednostne sodbe postati reflektirane, pojmovno opredeljene in historično zavestne. Pravo teoretično razsežnost pojmov v literarni vedi ugledamo samo v celovitem historičnem presvetu in primerjanju določene problematike, tako da je možno vprašanje vrednotenja kot literarnoteoretske discipline ustrezno zastaviti in razrešiti šele z zgodovinskim pregledom različnih vrednostnih pojmovanj literature od antike do 20. stoletja. In šele potem, ko je opravljen tudi premislek, kaj je z vidika sodobnega filozofskega materializma sploh vrednost, je mogoče kolikor toliko zadovoljivo spregovoriti, kateri so bistveni problemi literarne aksiologije.

S Kosovo knjigo je za zgodovino literarne aksiologije opravljeno pomembno pionirsko delo. V os-

mih od desetih poglavij preverja razvoj vrednostnih koncepcij od Aristotela do neomarksistov in ob tem razpravlja o historičnem horizontu posameznih pojmovanj ter o (ne)ustreznosti poskusov vrednostne sistematike. Tako v tem pregledovanju upošteva predznanstveno fazo vrednotenja v tako imenovanih klasičnih teorijah Aristotela, Horaca in Hegla, Tainove in Crocejeve poskuse formiranja teoretskega gledanja na literarno vrednost, meščanske vrednostne teorije med vojnami (Walzel, Beriger) in po drugi svetovni vojni (Wellek in Warren, Kayser, Hartmann, Müller-Seidel), »krizo« literarne aksiologije v luči Ingardnovih vrednostnih pogledov, neomarksistično kritiko aksiologije, kot jo izreka Schulte-Sasse, stopnjevano do poskusov neomarksistične destrukcije literarnega vrednotenja pri Mecklenburgu, ter Maren-Grisebachovo in njen neuspeli poskus obnove literarne aksiologije v imenu ortodoksnega marksizma. Iz pregleda tega razvoja vrednostnih koncepcij se pokaže, kako vprašanje vrednosti in vrednotenja od implicitnega pojma v poetikah, estetikah oziroma filozofijah umetnosti skozi zgodovino v določeni fazi prehaja v ekspliciten pojem in kako je šele v tej točki seveda mogoče, da se iz prebujene zavesti o vrednosti formira tudi znanost o literarni aksiologiji.

Da se aksiologija tudi v literarni vedi po svetu šele poraja, je zvezano z globljimi vzroki, ki koreninijo v zgodovini in njenem duhovnem in socialnem pogojevanju pojavov. Na prvi pogled je paradoksalno trditi, da se aksiologija kot literarno-teoretska disciplina formira šele v novejšem času, hkrati pa vedeti, da je istočasno tako pri Heideggerju kot pri neomarksistih mogoče najti izjave, ki izražajo skepso glede možnosti vrednotenja. Prvi trdi, da se zavest o vrednosti pojavi v zvezi z Nietzschejevo metafiziko volje do moči, vendar dodaja, da v koncu metafizike, če hočemo zares izstopiti iz metafizičnega načina mišljenja, vrednotenje ni več možno;

neomarksisti pa izjavljajo, da vrednotenje predpostavlja fetišizacijo umetnosti kot blaga. Kos rešuje ta paradoks z izpeljavo, da je vrednost oziroma zavest (in ne le implicitno védenje) o vrednosti možna sploh šele v koncu metafizike, ko prihaja do novega samorazumevanja človeka, osvobojenega kakršnekoli transcendence. Ta teza o povezanosti zavesti o vrednosti z nemetafizičnim mišljenjem sicer žal ne precizira, ali gre tudi za osvobojenost od takšne transcendence, kot jo je v novoveško mišljenje vneslo kartezijanstvo. Jasno je le, da to specifično historično okoliščino spremlja tudi pomembno socialno dejstvo, namreč samozavest oziroma osveščenost novih socialnih razredov, kar je po Kosu tudi odločilni faktor za vznik vrednostnega mišljenja. (S tem v zvezi lahko nakaže tezo o fundiranosti vrednosti v socialnem interesu, kar posredno razrešuje tudi vprašanje kiča in trivialne literature.) Nastavke vrednostnega mišljenja nasploh je mogoče slediti nazaj v 17. stoletje, kot bi tudi prva znamenja eksplicitne umetnostno-vrednostne teorije lahko videli že pri Humu stoletje kasneje, predvsem pa je pojav po Kosovi sodbi mogoče razlagati v zvezi z razmahom ekonomije, kot jo uveljavi vznik kapitalizma in meščanske družbe v tem času. To tezo podpira tudi avtorjeva ugotovitev, da so pojem vrednosti, kot ga povzema literarna aksiologija, prvotno formulirali spisi meščanske politične ekonomije, od koder je prešel v kritiko takšne ekonomije pri Marxu. Prava podlaga vrednostnega mišljenja sta po Kosu potemtakem antropologizem in ekonomizacija sveta, kar pomeni, da človek, ko postane središče in merilo sveta, pojmuje svet okrog sebe v perspektivi svojih potreb, te pa pogojujejo njegovo koncepcijo vrednot. Kosu ta izpeljava omogoča definirati vrednost kot intencionalni korelat potrebe (str. 151).

Opredelitev vrednosti v zvezi s pojmom potrebe ali interesa kaže na težnjo razumeti vrednost neme-

tafizično, saj se pojem vrednosti ne pogojuje v čem, kar bi človeka presegalo. V tej točki je zanimiva Kosova polemika s stališči o obstoju vrednosti na sebi, to je s pojmovanjem vrednosti kot nečesa predmetnega ali vsaj kvalitativno predmetnega (Ingarden, Hartmann). Definicija vrednosti kot intencionalnega korelata potrebe mu omogoča razumevanje eksistence vrednosti kot razmerja med subjektom in objektom, ki ga subjekt vrednoti. Vrednotenje se tako pokaže kot specifičen intencionalen akt, pri katerem je potreba vperjena k vrednosti predmeta. Izvor te intencionalnosti je človek in njegova potreba po literaturi potrjuje legitimnost literature kot vrednote. Kakšna vrednota je literatura? Katere so tiste potrebe v človeku, ki naj jih zadovoljuje literatura? Preden odgovori Kos na to vprašanje, rešuje še nekatere temeljne probleme okrog pojma vrednosti s sodobnega materialističnega stališča.

Zvezo med pojmom vrednost in potreba je po njegovem mogoče razlagati tako, kot zasledimo pri Marxu v prvem poglavju *Kapitala*. Tu je rečeno, da je »neposredna vrednost stvari kot dobrine njena koristnost, se pravi tisto, kar ustreza potrebi, kar ji zadošča in jo zadovoljuje« (str. 151). Na tem mestu razrešuje Kos tisto za marksistično gledanje na literarno aksiologijo odločilno vprašanje, s katerim lahko zavrne razširjeno novolevičarsko tezo, da vrednotenje literature predpostavlja fetišizacijo. Zanima ga, kateri od obeh pojmov vrednosti – ali menjalna ali uporabna vrednost – je relevanten za literarno aksiologijo. Po Marxu je »uporabna vrednost predmeta v njegovi koristnosti, merjeni z zadovoljitvijo potreb« (str. 152), menjalna vrednost, ki je nekaj abstraktnega, pa je »določena ne samo z uporabno vrednostjo, ampak še z drugimi momenti, ki jih določajo historične oblike proizvodnje in potrošnje« (str. 152). Pojem uporabne vrednosti se zato zdi ustrežnejši ekvivalent pojmu dobrega ali dobrine v Aristotelovi rabi besede. Uporab-

na vrednost literarnega dela predpostavlja literaturo kot dobrino človekovega kulturnega sveta, medtem ko se menjalna vrednost nanaša na to delo kot proizvod in trošenje (konsumpcijo), kot blago, prav v drugem pomenu pa so vrednost očitno razumeli tisti (npr. Mecklenburg), ki so trdili, da vrednost pomeni fetišizacijo literature, k čemur je pripomogla okoliščina, da Marx namesto pojma menjalna vrednost velikokrat govori kar samo o vrednosti.

Kosova presoja, da je za marksistični pogled na literarno aksiologijo ustrezen le pojem uporabne vrednosti, omogoča nadaljnje izpeljave o upravičenosti vrednotenja literature. Literatura kot vrednota pomeni dobrino človekovega kulturnega sveta. Ta kulturni svet – predstavljajo ga območja spoznavanja, etičnosti in estetskega – pa je specifična historična in biosocialna potreba. Katere so tiste potrebe v človeku, ki naj jih uresničuje literatura? Literatura kot vrednota zadovoljuje prav območje vrednosti, ki jih predpostavlja pojem kulturnega sveta, to pa so po filozofsko-antropološki delitvi (uporabi jo tudi Hartmann) esencialne vrednote, ki zadevajo bistvo človeka. Kos izrecno poudarja, da »v območju umetnosti in tudi literature nikakor ne gre za zadovoljevanje eksistenčnih, ampak edino esencialnih potreb« (str. 155). Vsako drugačno gledanje na vrednost literature, bodisi preširoko kot trditev Maren-Grisebachove, da literatura zadovoljuje vse vrste potreb, tudi eksistencialne (dobrinske, ugodnostne, vitalne), bodisi enostransko redukcionistično, ki zožuje vprašanje vrednosti na gnoсеologizem, moralizem ali esteticizem – to ugotavlja pri Ingardnu, Hartmannu, pa celo pri Mukašovskem in Jakobsonu – se mu zdi neupravičeno, ker po njegovem ne ustreza bistvu literature. V skladu s svojim pojmovanjem literature (npr. Kos, *Literatura*, 1978, Literarni leksikon 2, str. 79), po katerem bistva literature ne more predstavljati niti samo resnica niti moralno

dobro niti lepota, ampak je zanjo bistveno šele razmerje vseh teh treh temeljnih komponent, ki prinaša enotnost, utemeljuje nujnost upoštevanja vrednosti vseh treh dimenzij literarnega dela. Vendar, kot izhaja že iz njegovega omenjenega pojmovanja literature, po katerem so spoznavnost, etičnost in estetska vrednost le tri dimenzije literature, je mogoče reči, da so pripadajoče jim vrednosti le vrednostne funkcije in da je prava vrednost literature v razmerju, ki jih povezuje, to je v strukturi literarnega dela, ki delu podeljuje umetniškost.

Tu je treba poudariti Kosovo intervencijo, da je za literarno aksiologijo pomembno ločevati pojma estetska in umetniška vrednost. Estetska vrednost je zanj le ena vrednostnih dimenzij literature, medtem ko literarna aksiologija stopa v pravo središče svoje problematike šele ob vprašanju umetniške vrednosti, ki pripada umetniški strukturi literarnega dela. Spoznavna, etična in estetska komponenta literature so po svoji veljavnosti namreč historično relativne, zadovoljujejo potrebe, ki niso kakšna izvenčasna konstanta, in potemtakem tudi ne upravičujejo docela smisla umetnosti kot vrednote. To legitimnost podeljuje umetnosti šele tisto, kar je historično nespremenljiva potreba, torej kar predstavlja transhistorično jedro vrednosti. Takšna vrednost je vsekakor umetniškost, ki pripada strukturi literarnega teksta in jo karakterizira celostnost. Celostnost kot vrednost literature ni nekaj merljivega in ker to ni »razmerje med čutno zaznavnimi enotami« (str. 162), ki bi bilo neposredno zaznavno, je po Kosu ne moremo imenovati estetska vrednost. To razmerje predstavlja abstraktne relacije, in zato ga je po avtorjevi sodbi primernejše označiti s pojmom umetniška vrednost. Umetniškost je tako vrednostno nadredni pojem spoznavni, etični in estetski dimenziji umetniškega dela. Literatura, ki ji pripada umetniškost, zadovoljuje splošno človekovo potrebo po doživetju celovitosti ozi-

roma totalitete. Ta potreba po Kosu ni eksistencialna, ampak esencialna, je torej ekskluzivno človeška, vezana na njegovo bistvo. Doživetje totalitete je v določenem smislu historična potreba, saj Grkom v arhaični in klasični dobi ter njihovi koncepciji transcendence npr. ni bilo potrebno. V tem smislu je mogoče govoriti, da je umetnost nekaj historičnega, nastalega v času in iztekajočega se v njem. Vendar pa je mogoče tudi trditi, da je v njej nekaj neukinljivo transhistoričnega. Človek v realnosti, v svojem dejanskem historičnem obstoju te totalitete nima v lasti, občuti njeno manjkanje, in od tod izvira njegova potreba po umetnosti kot območju doživetja celovitosti. Potreba po doživetju totalitete odraža »stisko človekove biti« (str. 164) in s takšno ontološko-antropološko razlago je mogoče pojasnjevati umetnost kot vrednost, s tem pa dejansko utemeljevati tudi smisel njenega obstoja. Problem totalitete kot vrednostne poteze umetniškega potemtakem ni družbenozgodovinska in s tem historično relativna kategorija, pač pa ga je razumeti kot temeljno transhistorično lastnost umetniškega dela.

Takšne izpeljave omogočajo Kosu naslednje sklepne ugotovitve. Prvič, da je treba ob problemu vrednosti literarnega dela ločevati (a) *globalno vrednost umetnosti*, ki pomeni umetniškost ali umetniško integralnost na ravni literarno umetniške strukture, in (b) *raven posameznih vrednostnih funkcij*, ki jih predstavljajo spoznavna, etična in estetska dimenzija literarnega dela. Drugič, da je (a) umetniškost kot transhistorična, konstantna vrednost po veljavnosti absolutna, v bistvu pa kot taka abstraktna, zato logično diskurzivno verjetno neopredeljiva, nedostopna argumentu, tako da se kaže le intuitivno v doživljanju, medtem ko je (b) vrednost na ravni posameznih funkcij otipljivejša in v historičnem smislu nazornejša, hkrati pa kot historizirana vrednost tudi relativnejša. Ob vprašanju umetniške vrednosti Kos posebej poudar-

ja, da njena abstraktnost onemogoča, da bi bila ta vrednost »dostopna (...) in razvidna slehernemu bralcu in ob vsakem branju« (str. 166). Hkrati tudi poudarja, da je njena temeljna lastnost, da je pojmovno neizrazljiva in zaradi svoje neempiričnosti »nedostopna empirično eksaktni pa tudi teoretično abstraktni analizi« (str. 174), istočasno vzrok, da se ji na ravni znanosti v primeru konkretnih tekstov ni mogoče približati in da jo lahko znanost le definira, to je abstraktno teoretsko obravnava kot umetniško vrednost nasploh. Čisto drugače pa so seveda možnosti znanosti, ko gre za vprašanje spoznavne, etične in estetske vrednosti, ki so le delne vrednosti literarnega dela. Te posamezne vrednosti dela je mogoče pojasnjevati historično, družbenozgodovinsko, razredno socialno in duhovno ideološko glede na njihov izvor, pomen in funkcijo, skratka, »avtentični historični radij teh vrednosti« (str. 173) je empirično opredeljiv in verifikabilen.

Razmejevanje med globalno vrednostjo in delnimi vrednostmi Kosu omogoča, da jasno formulira in prvič v slovenski literarni vedi razreši ne le vprašanje, kakšen je položaj znanosti, ko gre za problem vrednosti literarnega dela, ampak da tudi postavi tezo o treh nezamenljivih ravneh vrednotenja. Pokaže se mu, da je ta problem mogoče videti v razponu vrednostnega presojanja od praktične do teoretske ravni in da je zato nujno ločevati vrednotenje na nivoju bralca, kritike in znanosti. Na nivoju bralca se pokaže, da je vrednotenje doživljajsko, intuitivno, na nivoju kritike teži v racionalno, logično diskurzivno in argumentirano operacijo, medtem ko gre na nivoju znanosti predvsem za refleksijo pojmov in kategorij. Vrednotenje bralca je implicitno, empirično konkretno, po veljavi pa partikularno in relativno, z nastavki za doživetje vrednosti kot literarno umetniške strukture. Vrednotenje kritike je eksplisitno, pojmovno, racionalno diskurzivno formulira

kritično sodbo in jo argumentira. Vendar je pri kritiki mogoče govoriti o dveh podtipih vrednotenja in sicer o impresionistični kritiki, ki formulira le neposredni doživljaj vrednosti oziroma registrira vtis, kar je še močno blizu tipu bralčevega vrednotenja, in o normativni, v bistvu dogmatični kritiki, ki je obrnjena k pojmu in izreka načelne, absolutne, nadhistorične sodbe. Ob vprašanju vrednotenja v območju znanosti pa postavi Kos dvoje tez. Prvič, da literarna veda ne vrednoti, ampak le sistematizira vrednostno problematiko. In drugič, da literarna aksiologija vendarle ne more ostati samo teorija, ampak mora preiti v literarnozgodovinsko raziskavo vrednostnih komponent literarnih pojavov, skozi zgodovino literarnih smeri, tipov literature in podobno.

Ravno slednja predpostavka pomeni, da avtorjev odnos do vrednotenja kaže težnjo po preseganju scientističnega vrednostnega nevtiralizma. Takšen nevtiralizem, indiferentnost do vrednostnih vprašanj ali celo filozofski nihilizem so dolgo ovirali literarno aksiologijo, da bi se po prvih zasnovah, ki jih ji je nakazal Taine že v sredini prejšnjega stoletja, zares razmahnila. Dejansko se je teorija literarnega vrednotenja po svetu začela konstituirati šele v poznih petdesetih in šestdesetih letih tega stoletja s Hartmannom, Müller-Seidlom in Ingardnom, medtem ko je sedemdeseta leta, ko je nastajal tudi Kosov pogled na aksiologijo, mogoče označiti že kot kritično fazo. In v tem kontekstu je za Kosov prispevek k teoriji literarnega vrednotenja pomembno, da se je v končni izpeljavi uspel izogniti vsem stališčem, ki bi glede vprašanja literarne vrednosti kakorkoli kazala na relativizem in subjektivizem.

Jola Škulj